

REFLEKSIJE NAD POIMANJEM EGZISTENCIJALNE SLOBODE*

Dr Josip Kribl

Egzistencijalizam — filozofski smjer koji nastoji spasiti ljudsku osobu, individualno naglašenu s njezinim bitnim dostojanstvom, a to je spiritualnost i odgovornost temeljena na sasvim slobodnim odlukama — ne moramo promatrati kao nešto sasvim novo (Berdjajev). To će nam pokazivati i Mounierova slika predočena stablom egzistencijalizma.¹ No sasvim je sigurno da je egzistencijalizam kao noviji filozofski smjer nastao kao reakcija na one plodove, koje je tražilo sjeme Descartesova: »Cogito, ergo sum«. Čovjek se izgubio svojom slobodom u silnom logiciranju. To pokazuje osobito Hegel.

S druge se strane reakcija na evolucionistički naturalizam biološko-sociološke škole pokazuje u »Životnoj filozofiji« Henrija Bergsona s naglašenom subjektivnom jezgrom čovjeka, koja je kvalitativno — i materijalno — slobodna i opet upućuje na filozofiju slobode — egzistencijalizam.

To ćemo upravo vidjeti kod Sörena Kierkegaarda, Berdjajeva, Jaspersa i Marcela. Svi »pravi vidovi« čovjekova života, govore nam oni, mogu biti temeljeni samo na egzistencijalnoj slobodi.²

Egzistencijalna sloboda

Egzistencijalna sloboda proizlazi iz čovjekova bitka, iz njegove nara-
vi. Zbog toga će nam Kierkegaard reći da je pronalaženje »slobodnog ja«
nešto što dobiva daleko značajniji naglasak i od Božje svemogućnosti,
koja bi bila sputavanje slobodnog »ja«, a da se ne govori o predesti-
naciji, koja mu u tom smislu izgleda posve besmislena. U svom će na-
činu izražavanja to isto naglasiti Berdjajev za koga je filozofija filo-
zofija slobode, a ne filozofija bića. I ako se hoće što god reći o biću,
onda je prvotno biće sloboda, jer je ona prije svega. Jaspers će pro-
tumačiti svoje poimanje slobodne egzistencije u jednom dinamizmu

* Ova je tema obradena na temelju filozofskih misli Kierkegaarda, Berdjajeva, Jaspersa i Marcela. Sasvim je jasno da bi mogla biti obradena u širem obliku i obuhvatiti više autora, ali mi se čini da je za iznošenje »onog bitnog« ovo dovoljno.

¹ NIKOLAJ BERDJAJEV: *Ja i mir objektov*, Pariz 1933, str. 46, 49, EMMANUEL MOUNIER: *Introduction aux existentialismes*, Paris 1947, str. 6.

² Sasvim je sigurno da se ovom četvoricom autora ne iscrpljuje posvema spoznaja o egzistencijalnoj slobodi. Osobito oni nisu kompetentni za ateistički smjer egzistencijalizma. To sve je, uostalom, i nemoguće prikazati u jednom članku. No držim da je moguće dobiti jedan pregled sličnosti i različitosti u poimanju teistički gledane egzistencijalne slobode.

prema transcendenciji — a u tom se i sastoji filozofija — to je njezin životni put. Marcel bi sve ovo uokvirio svojim terminom: čovjek je metafizički slobodan!

Egzistencijalna sloboda ima svoj izvor... Ona izvire iz doživljenog »ništa«. I ne organizuje se jednostavnim izborom između dobra i zla, kako slobodu predočuju druge filozofije. Ništa, Ungrund, Bestemeljenost to je uzrok, izvor slobode. Marcel je kod toga određeniji: Bog je izvor slobode!

Kada se govori o egzistencijalnoj slobodi, ne misli se na to kao da sloboda u smislu liberum arbitrium ne bi postojala... Ne! Hoće se samo naglasiti da je sloboda u smislu izbora manji stupanj slobode, koji pripada etičkom, a ne religioznom stadiju; normativnoj, a ne egzistencijalnoj etici; stadij koji pripravlja put k egzistencijalnom izboru, koji se mora prihvatiti, izabrati.³

Bit egzistencijalne slobode je čisto nutarnje opredjeljenje, potpuna neovisnost i samoopredijeljenost iznutra, samoopredijeljenost koja proizlazi iz vlastitog mentaliteta, iz doživljenog jastva, iz nutarnjeg sadržaja.

To je jedno uzbiljenje koje se odigrava u slobodnom odnosu prema Bogu. Sloboda je teškoća, koja se doživljuje u kontaktu s Bogom. Njome se je teško valjano služiti. Na to treba misliti. Ona je proboj iznutra: kroz znanje, zakone, svakidašnjicu — Dasein; proboj koji osjeća vezu s transcendencijom i uvijek tako da ostaje jedan dug slobode. Sloboda je dar, kao što je dar i milost, pa se preko nje ostvaruje zajednica s Bogom.

Rečeno je da se u egzistencijalnoj slobodi nužno bira, nužno izabire. Za Kierkegaarda to nužno izabrano je kršćanska doživljenost zbilje u kojoj je Bog središte svega. On mora izabrati strastveno u konkretnoj doživljenosti egzistencijalne slobode. To što se izabire nije formalnog, već stvarnog, materijalnog karaktera, reći će Berdjajev, jer se jednostavno osjeća potreba da se uzme ono što Bog pruža, i to zato jer je to Bogu potrebno. Jaspers veli da mora ići tim putem, ali ide slobodom čitave svoje doživljenosti. Ne može se drugačije djelovati u takvim, egzistencijalno doživljenim okolnostima. Čovjek izabire egzistencijalnom primoranošću, Marcelova je misao.⁴

Granične situacije

Tjeskoba, očaj i nada dolaze kao psihološka sredstva za izabiranje, egzistencijalno djelovanje. Te situacije dovode do slobodnog egzistencijalnog opredjeljenja. Tjeskoba je duševno-tjelesno stanje. Očaj je psihološka bolest, koju treba svladati egzistencijalnim opredjelje-

³ JOSIP KRIBL: *Sloboda kod testičkih egzistencijalista*, Zagreb 1966. (manuskript), str. 17—27.

⁴ SÖREN KIERKEGAARD: *Erbauliche Reden*, izdanje sabranih djela E. Dietrich Verlag, Düsseldorf—Köln od 1951—60, str. 20. 29.; NIKOLAJ BERDJAJEV: *Samopoznanie*, Paris 1949, str. 59; KARL JASPERS: *Philosophie II*, Berlin—Göttingen—Heidelberg 1956, str. 179; GABRIEL MARCEL: *De refus à l'invocation*, Paris—Gallimard 1940, str. 226—235.

njem. Tako Kierkegaard, a slično Berdjajev uz ispravak da strah kao tjeskoba kod Kierkegaarda treba biti jednostavno odbačen oduševljenjem za ono evanđeosko, egzistencijalno. Za Jaspersa je tjeskoba jednako granična situacija, iz koje se ulazi u bezizlazno stanje očaja, da se onda skokovito izabere transcendencija. Marcel će sve to doživljavati smirenje i s puno nade u potpuno doživljavanje svoga misterija. Očaj pripada pesimistima.⁵

Odnos prema duhu i duši

Egzistencijalna sloboda je u povezanosti s doživljajnošću i duše i duha. Ali kod svih autora duša je gledana kao jedan manji stupanj duhovne vrijednosti, povezan s tjelesnim, dok je duh značajan za neposrednu povezanost s onim egzistencijalnim. Duša bi obavljala poslove, da se tako izrazimo, koji pripadaju etičkom području, a ne egzistencijalnom, ali koji pripremaju teren za egzistencijalnu doživljenost. Jaspers u tom smislu ima samo terminološku razliku, nazivnu, duha i duše, a Marcel je konačno napustio to razlikovanje iz prvog dijela *Journal Méthaphisque*.⁶

Gledajući tako na dvostruku razliku spoznanih principa — duše i duha, i samu spoznaju egzistencijalisti uvelike razlučuju. Stoga je apstraktna, konceptualna spoznaja manje vrijedna od intuitivne, naravno, ako pretpostavimo gornju razliku, jer apstraktna spoznaja pripada duši, a duh je onaj koji intuitivno prodire u doživljajnost egzistencije. Prva je vezana na etički, socijalizirani i objektivirani svijet, druga je spoznaja filozofska i odnosi se na doživljenost subjekta, a ona je sva prožeta slobodom.⁷

Sloboda i grijeh

U odnosu na grijeh opažaju se jednako tako dvije slobode: sloboda volje i sloboda egzistencije. Grijeh je kušanje slobode. U etičkom stadiju sloboda će biti zatvorena, u egzistencijalnom, religioznom — veli Kierkegaard — sloboda se posve ostvaruje. Grijeh se ne smije smatrati negacijom, već pozicijom u odnosu na slobodu, misli Kierkegaard,⁸ a jednako tako to tvrdi i Berdjajev, koji stvar specificira: grijeh je zapravo proboj iz »stanja raja« u stanje spoznaje kroz slobodu. Etika, i to religiozna, egzistencijalna, ne omeđuje se normama između dobra i zla, nego naučavanjem o dobru i zlu, o dobru, o grijehu.

Čovjek je pozvan na stvaralačku djelatnost i u tom smislu mit o prvom grijehu uzvisuje čovjeka. Čovjek spoznaje što je dobro a što

⁵ JOSIP KRIBL: Isto str. 42—53.

⁶ J. TROISFONTAINES: *De l'existence à l'être I*, Louvain—Paris 1953, str. 383-4.

⁷ SÖREN KIERKEGAARD: *Abschlissende unwissenschaftliche Nachschrift II*, str. 1—17, 32, 47.

⁸ Isti: *Die Krankheit zum Tode*, str. 96—98.

je zlo! Svojom egzistencijalnom slobodnom vezan sam na iskupljivanje duga, jer spoznajem, vidim da nisam savršen, a približavanjem u izboranju nečega što je savršeno, ostavljam drugo, što ne dobiva takav naglasak. U tom je dug, grijeh, s obzirom na egzistencijalnu slobodu, govori Jaspers, a Marcel je naglasio da je, filozofski gledajući, grijeh uvijek vezan na slobodu.

Fanatizam osuđuju naši autori, jer vele da je to, uvijek u ime slobode, zatvorenost slobode. U ime slobode ne doživljava fanatik »potpunost života«, ne doživljava potpunost istine. Tako Kierkegaard i Berdjajev, a Jaspers će otvorenije reći da se kršćanstvo često zatvaralo fanatizmom. Fanatizam je neprijatelj slobode, misli Marcel.⁹

Sloboda i transcendentalna stvarnost

Moje samstvo ispunja se u egzistencijalnom susretu s transcendentnim, s Bogom. Tako nam govori Kierkegaard, a Berdjajev naglašuje da je duh onaj koji proizlazi od Boga i slobodom je vezan s Bogom. U vremenu se slobodnim zahvatom dodirujem transcendencije, misli, a Marcel veli da je njegov misterij ispunjen slobodom koja dokučuje ono što je više od njega i po čemu je njegova egzistencija uopće moguća.

Vjera je subjektivna kvaliteta individuuma kojom on očituje svoju ljubav prema Bogu, kojom se stavlja u voljan odnos prema Bogu. A to uključuje slobodu kao moć djelovanja, tako Kierkegaard i Berdjajev, koji će još naglasiti da se vjera odvija u području, u dubinama mistike. Vjera me veže s Bogom bez kojega je život besmislen, a sve drugo izvan toga odnosa, periferno. Berdjajevljeva vjera u Krista sasvim je drugačije okarakterizirana kod Jaspersa, jer on govori u svom filozofiranju samo o filozofskoj vjeri, kojom bez bilo kakvih povijesnih podataka dotiče u sretnim trenucima transcendenciju. Marcel će jednako govoriti o subjektivnoj vjeri, koju ne može dokazivati kartezijskom logikom, nego slobodom. U tom smislu doživljavam Boga i afirmiram svoju slobodu koja je potvrđena apsolutnom slobodom. Ja i moja sloboda dodiruju apsolutnu slobodu.¹⁰

Stav prema Kristu i kršćanstvu

Odnos prema Kristu je odnos prema Bogočovjeku, Božjem sinu kod sve trojice naših autora, osim Jaspersa. Sve što je rečeno o Kristu, rečeno je kao o mitu, veli Jaspers. Pojava Kristova i njezina povijesnost upozorava na izjalovljenja i to je upravo ono pozitivno za filozofiranje egzistencije.¹¹

⁹ GABRIEL MARCEL: *Le mystère de l'être II*, Paris 1951, str. 115-6.

¹⁰ Isti: *Journal Métaphysique*, Paris 1958, str. 68-74.

¹¹ KARL JASPERS: *Der philosophische Glaube*, München 1951, str. 69, 80-1.

Kršćanstvo je prema tome snažan nemir koji me goni na uzbiljenje Krista u mojem životu, na pretvaranje Kristova evanđelja u zbilju moga života. Kršćanstvo je u tom smislu subjektivna sloboda, duhovna sloboda bez nasilja i nužnosti. Kod Kierkegaarda, Berdjajeva i Marcela naglašen je upravo subjektivni elemenat u stavu prema kršćanstvu s mnogo lijepih misli i razlikovanjem kršćanstva koje se objektiviralo i prešlo jednostavno u područje juridičkog, i u pravom smislu nekršćanskog shvaćanja kršćanstva. Kršćanstvo kao religija — veli Jaspers — pogrešno je upravo zato što se vezalo na Krista koji je jedna fiksacija, a filozofsko vjerovanje to ne može podnijeti. Stoga je kršćanstvo potrebno revidirati, pročistiti i to u smislu filozofskog vjerovanja.¹²

Sasvim je logično da poimanje o kršćanstvu nadovezuje misli o Crkvi, koja je u sebi sačuvala Kristovo evanđelje, ali je postala oficijelna, službena, Petrova, i nije Kristova Crkva, nije Ivanova Crkva. Ona tako smeta pravom subjektivnom razvoju slobode, reći će Kierkegaard i Berdjajev, a Jaspers malo drugačije: smeta »filozofskom vjerovanju«. Marcel će razlikovati socijalni organizam Crkve. Takva Crkva ima u sebi danu milost od Boga, ali i svakakvih ljudi u njoj. No na unutarnjem planu, veli Marcel, ja osjećam da sam slobodan unutar Crkve.¹³

Egzistencijalni pojedinac i društvo

Društvo uvijek sapinje slobodu pojedinca, osobe, egzistencije. Društvo je vezano na zakone i autoritet, slobodna egzistencija ne može ga uključiti u redoviti tok doživljavanja. Egzistencija je vezana na komunikaciju, a ne zakonsko određenje. Jednakost koja se hoće provesti putem zakona jest utopija, mit... Komunikacijom i bratskim ophođenjem mogu se pronalaziti, susretati egzistencije.

No ako se ostvaruje komunikacija, bratstvo, rekao bi Marcel, onda se nalazimo u dinamizmu zajednice i to s Bogom, reći će Kierkegaard,¹⁴ ali ne i s drugima, dok će ostali autori upravo naglašavati zajednicu s drugim pojedincima, osobama, egzistencijama. To je zapravo ideja služenja.

Što da kažemo na izloženo?

Egzistencijalizam naših autora govori o dinimizmu kojim se treba ostvariti autentična osoba, autentičan čovjek. U tom angažmanu tjeskoba vodi do očajanja, strah do tjeskobe, a sve su to granične situacije u kojima jednim bezizlaznim stanjem egzistencija pogađa i skače u susretaj s transcencijom. Sve to obavlja duh s intuicijom slo-

¹² Isto str. 83-4.

¹³ GABRIEL MARCEL: *Le mystère de l'être II*, Paris 1951, str. 109—110.

¹⁴ JEAN WAHL: *Études kierkegaardianes*, Paris 1949, str. 281-8.

bode, u kojoj se pojedinac osjeća da mora djelovati. To je zadatak duha kao što je zadatak duše da dovede do graničnih situacija. Bolje reći: to je djelovanje egzistencijalne slobode koju je do tog časa vodila i sloboda volje, liberum arbitrium. J. Wahl je to registrirao riječima: ja s mištavilom svoga bića (neautentičan čovjek), koji u svojoj ograničenosti doživljam tjeskobu i očaj, izabirem veoma riskantno sebe u svom egzistencijalnom sadržaju. No Marcel bi kod svega toga svojom nadom bio neriskantan i više siguran u svoje doživljavanje slobodne egzistencije, svog misterija.¹⁵

Nije potrebno razlikovati duše i duha kao dvaju različitih počela u egzistencijalnom djelovanju jer, napokon, to može voditi in infinitum s obzirom na duhovno djelovanje, više ili manje doživljeno. Sigurno je jedno: svi naši autori govore o duhovnom djelovanju, koje ne stoji samo za sebe, iako su momenti egzistencijalnog doživljavanja za sebe uzeti, za razliku od drugog duhovnog djelovanja. No kako god prikazivali stvar, oni svi znadu da se radi o jednom »ja« koji pokazuje jedinstvo u bitnosti, kontinuitet u vremenu i razlikovanje toga »ja« od drugih bića. Subjekt uvijek ostaje isti, u doživljavanju i u nedoživljavanju.

U odnosu na konceptualnu spoznaju i intuiciju kažemo da je intuicija kao sposobnost intelekta — neposredna koicidencija ili simpatija čitavog čovjeka sa živom cjelovitošću realnosti. Bergson to karakterizira instinktivnim gledanjem, dakako neposrednim. Sasvim je sigurno da je to poseban dar u intelektualnom smislu, ali nije nešto posebno, što pripada samo duhu za razliku od duše, kao osnovnom principu spoznaje. No razlika je između konceptualne spoznaje i intuicije u tom što intuicija neposredno shvaća doživljenu stvarnost. Intuicija pripada nekolicini ljudi i oni su intuicijom sposobni spoznati neposrednu zbilju, no ne može se stoga govoriti da je intuicija iracionalna, već da se uključuje u područje racionalnog, iako drugačijim stupnjem.

Intuicija, ukoliko je povezana sa sentimentom, emocijom, temelji se na načinu *fundamentalnog suznanja čitave psihičke aktivnosti, a taj se način razlikuje od te psihičke aktivnosti u koju je UKLJUČENA i spoznaja i težnja a i ta podloga sentimenta, odnosno taj način koji je pasivni moment u spoznaji*.¹⁶

Djelovanje slobode vezano je na sentimentu njihova života, njihova bića. Egzistencija se izabire slobodom u odnosu na vrhovnu vrijednost, a sve je to omogućeno sentimentom, koji tako djeluje kao reaktivna podloga — da se tako izrazimo — onoga što subjekt doživljuje, u čemu se realizira.

U tom smislu slobodna volja djeluje na ostale moći duše, pa i zapovijeda intelektu, jer sve gleda pod vidom dobra, pod vidom vrhovne vrijednosti i tako sloboda ima prednost pred bićem, koje je

¹⁵ Isti: *Les philosophies de l'existence*, Paris 1959, str. 87-8; PAUL RICOER: *Gabriel Marcel et Karl Jaspers*, Paris 1947, str. 223.

¹⁶ *Philosophiae scholasticae summa II*, Matriti 1959, str. 564.

intencionalni predmet intelekta. Marcel nastoji intelekt, sentiment i volju recipročno implicirati, iako bi se i kod njega osjećao jedan voluntarizam.

Egzistencija — skolastička analiza

Samstvo, osoba, misterij, imaju značenje supstancijalnog dinamizma egzistencije, to je zapravo konkretna vježba skolastičkog spoznajnog djelovanja. Egzistencija je predmet »doctae ignorantiae«, a pozitivno govoreći egzistencija je slobodno odlučivanje u kojem »pre-skačem sebe«. Prema Descartesu bismo rekli: odlučujem — dakle jesam. Dokučujem svoj »originalni esse«, ne mogu ga pojmovno odrediti jer time već to esse nije onakvo kakvo se pojavljuje. Sloboda ostaje neodređena, opskurna. Vrijednost onoga što se u egzistenciji izabire subjektivno je, ali u otvorenosti prema individualnoj istini — neuniverzalnoj. Otvorenost egzistencije naglašuje inzistiranje među stvarima u ovome svijetu. Svijet označuje zapravo izravno obuhvaćanje svih stvari i doživljene relacije svih stvari u meni (alveus fluminis). To je centar čitave konspiracije i reda u »magnetskom polju« što ga doživljavam.

Biti u svijetu zapravo je transcendentalni odnos u kome se iskače iz svoga okružujućeg i doživljujućeg u jedno životno biti, u ono originalno.¹⁷

Totalitet egzistencijalne upravljenosti sastoji se od:

1. pasivno receptivnog elementa, a to je sentimentum konkretne situacije što ga možemo podijeliti na konkretnu situaciju (onaj doživljeni svijet) svakog pojedinca i poticaj da se djeluje iz toga;

2. on je element »aktivno spontani«, kojim se pokušava svladati situacija u ovom momentu i ovdje djelovanje koje neki nazivaju inteligerere, verstehen, razumjeti, ali više u praktičnom smislu — velle;

3. Reklo bi se da je u tom djelovanju uključena i diskurzivna sposobnost.

Analogija unifikacije toga djelovanja s onim što je u skolastici naglašeno bićem jest kod egzistencijalista sloboda kao nešto praktično-deontološko. Sve bi se svelo na »ja« u psihološkom značenju, a ne u ontološkom ili logičnom značenju. Moglo bi se reći psihološki »ja« u aktualnom ili povijesnom smislu.¹⁸

Nova teologija

Tako bismo nazvali filozofiju egzistencijalista općenito, a dakako i naših.

To je zapravo nova ontologija, koja nam prikazuje kako se dotiče Esse Absolutum. U tom se smislu govori o »aksiologiji«, vrednovanju,

¹⁷ AL NABER: *De philosophia existentiae*, Rom^a, str. 30.

¹⁸ *Philosophiae scholasticae summa II*, Matriti 1959, str. 601.

koje nam kaže da je »motusom, pokretom slobode« omogućeno prisluški vanje onog metafizičkog gdje se i doživljuje u ljubavi Bog. To je dinamika nutarnje slobode, ničim određene. Marcel govori s tim u vezi o jednakom djelovanju milosti i slobode.

Skolastička filozofija dolazi do tog »per analogiam entis«, no to je neautentično jer nije preko slobode, govore naši autori. Oni bi u svom »osluški vanju« bili vezani više na causa finalis, a ne na causa efficiens. To je sve gledano radi načelnog antiintelektualizma.

Sloboda mora tražiti dodir s transcendencijom, surdeterminé Marcel prikazuje kao nešto što nas upozorava da ne bismo smjeli sa slobodom deificirati.

No ništa nam ne kažu kakav je taj »Absolutum« na kojega je kao na finalni uzorak sloboda nužno vezana.

U pravom svjetlu: egzistencijalisti nam ne kažu što je Bog, oni ga samo doživljavaju. No dok jedni govore da je zbog toga egzistencijalizam iracionalizam, drugi vele da je on i racionalizam, a možda je najbolje reći da je čitav proces zapravo temeljen na jednoj »metafizičkoj eksperijenciji«, koja je plod kontuitivnog dinamizma svijesti. To je harmonija misli sa samom sobom. Subjektivno-objektivna evidencija svijesti. Egzistencija se doživljava više, čim je čovjek otvoren Bogu koji ga upotpunjuje, koji tendencijom substantialisatam više određuje. Nije moguća autosufficiencia kod egzistencije.¹⁹

»Absolutum« kojemu je tendentia substantialisata otvorena nije moguće odrediti, kao što se ne može ni odrediti sloboda, kojom se dolazi do »dodirivanja« toga Absolutuma, koji je incomprehensibile i indemonstrabile.

To »Absolutum« nije substantia, relatio, quantum. Ali Jaspersove šifre ili ono što nas u svijetu upozorava da trebamo odskočiti do »originalnog esse« zapravo je slično onome što u dokazivanju Božje egzistencije govorimo o analogiji bića.

Bog je za egzistencijaliste »Deus absconditus« kojega dotičemo slobodom. A konceptualizam je ovdje jednako nevrijedan kao i u Heglovoj filozofiji idealizma, govore egzistencijalisti.

Mogli bismo ovdje naglasiti da bi bila *potrebna psihološko-etička komponenta svakog pojedinca kao podloga*, kao okvir iz kojega se subjektivno gleda vječna Vrednota, koja se bljeska i daje.

Vjera je jednako tako subjektivno, slobodno gledana zbilja, koju egzistencijalisti ne obrazlažu ni naravno ni nadnaravno, ali za koju tvrde da je to čin kojim se čovjek posve predaje Bogu. Kierkegaard je pod jakim utjecajem luteranizma: čovjek je u isti čas grešan i pravedan, Bog je apsolutni gospodar, vlastodržac i samovoljac, i čovjeku ne preostaje drugo nego da vjerom gleda na teologiju križa. No za Berdjajeva je to u jednom prikladnijem obliku: križ što ga kao Krist hoću. Milost se nastavlja, nadograđuje na narav. Obojica gledaju na svoj način na vjeru, dok je Jaspers sasvim drugačije orijentiran u pitanju vjere, jer odbacuje svaku religiju koja bi bila povezana

¹⁹ AL. NABER: Isto str. 41.

s Kristom. On se ne priklanja tome »mitu«; tako da uz Marcela, koji se uključuje u milosno stanje vjere, kod naših autora imamo slobodom različit pristup. Kako u tom vidjeti utjecaj nadnaravne vjere? Velimo: milošću se ne doživljava entitativna promjena — animal rationale — već usvjesna intencionalna finaliziranost.

Za to čovjek posjeduje jednu determinantu, nadnaravni egzistencijal, i to u tom redu odnosa *Esse ab — Esse ad*, čime se napokon pogađa čitavo biće »in linea tou esse«.

Esse ad žari kao *appetitus naturalis* u svakom čovjeku. U naravnom pogledu — prema Tomi — ulijevanje duše mijenja čitavo biće tako da postaje (transformizam) *esse compositi humani*, animal rationale, a ne npr. razumni majmun. Tako se jednom analogijom i za nadnaravni život čovjek mijenja u svojem egzistencijalnom stavu, iako ostaje u redu naravi animal rationale.

To se, donekle, može usvojiti u redu naravi i u redu nadnaravi.

Finalna determinanta je »indeks sraštenosti« između naravi i konkretne nadnaravi, i dispozicija koja proizlazi iz toga, iz te »sraštenosti«, jest traženje milosti u redu nadnaravi, ali i u redu osobnog egzistencijalnog realiziranja.

Tako se svaki nalazi in configuratione s Kristom i in conformitate s Kristom, koji je to pokazao uzevši ljudsku narav. Jednako je i s čovjekom s obzirom na nadnarav. Za to je određen, ali sve ovisi o njegovu subjektivnom stavu, egzistencijalnom stavu kojim se on mijenja prema nadnaravi, prema vjeri milosnog sadržaja. On ne prima neko novo »mistično stanje«, nego je srcem orijentiran drugačije, nadnaravno.

Slobodom, kojom naši autori pristupaju toj zbilji vjere, rekli bismo, ostaje u snažnom stavu configuratio, ali ne i conformitas, neusvajanjem toga milosnoga!²⁰

Jednako je tako razlikovanje odnosa prema Kristu sasvim slobodno i sloboda se tako vidi u potpunom subjektivizmu prema Kristu.

Glede grijeha, koji je u svakom slučaju nešto subjektivno i povezano sa slobodom, on je shvaćan prema »njihovim normama« i doživljenosti slobode, koja je zapravo stvaranje nove aksiologije i u označivanju grijeha.

Kierkegaard je praćen tragičnim luterovskim — simul justus et peccator, dok će Berdjajev tome davati više ton jednog pozitivnog nastojanja da se iza prokušanog grijeha dobije pozitivna ocjena onoga što treba činiti. Kod Jaspersa je grijeh manjak slobode, koja ne može postati svemoguća. Marcel međutim nastoji svoja filozofska gledanja na grijeh najviše približiti teološkom shvaćanju.

Prema kršćanstvu i zbilji Crkve naši autori svoju slobodu primjenjuju po vlastitoj doživljajnosti, koja odbija sve ono što podsjeća na društveni utjecaj, na zakonitost, a to je baš u našim odnosima u dobronoj mjeri posve krivo.

²⁰ JOSIP CURIC: *Blondelov stav pred apologetskim problemom*, Zagreb 1963. (manuskript), str. 200—204.

Nema li egzistencijalna filozofija danas svoj »silni udio« u kršćanskim gledanjima, mislima i praktičnim nastupima u pitanju Crkve i kršćanstva? Nisu li toliki istupi temeljeni na poimanju slobode filozofije egzistencijalizma, ali bez valjane egzistencijalne doživljenosti slobode?

ZUSAMMENFASSUNG

Die existenzielle Freiheit ist kein *liberum arbitrium* weder bei den theistischen noch bei den atheistischen Existenzialisten. Sie ist das Mittel, mit dem man die Existenz, d. h. die Person im authentischen Sinn des Wortes (wie die Existenzialisten nachdrucken) verwirklicht. Die theistischen Existenzialisten behaupten, dass man die Transzendenz nicht mit der Erkenntnisfähigkeit sondern mit der Freiheit erreicht. Noch besser: man erreicht Got und man erlebt Ihn mit der Intuition. Damit wird auch die Existenz selbst erlebt und die authentische Freiheit verwirklicht.

Eine solche Behauptung der existenzialistischen Denker wirkt sehr eingreifend, aber sie ist nicht ganz richtig.